

Pukovnik Ivan Grujić u prilogu “Razmjene zatočenika” iznosi brojčane podatke o razmjenama ratnih zarobljenika i prirodi srpskih logora, koji su bili dio sustavnog plana etničkog čišćenja. Prema podacima pukovnika Grujića, tijekom 1991. oslobođene su 3 862 osobe iz logora na području Srbije i Crne Gore, dok je iz logora na području Bosne i Hercegovine oslobođeno 598 zatočenih. Iz zatočeništva je ukupno oslobođeno 7 666 hrvatskih branitelja i civila.

Policajci Jure Močić i Siniša Žuljević u prilogu “Logor Manjača – svjedočanstva zatočenika” opisuju kako su u rujnu 1991. zarobljeni u borbama za Hrvatsku Kostajnicu i torture koje su prošli u logoru Manjača. Policajac Močić bio je teško ranjen u borbama te je prije dolaska u logor Manjača bio smješten u banjalučkoj bolnici, gdje su ga maltretirali. Policajci su razmijenjeni 9. studenoga 1991. u Bosanskom Šamcu s ostalim zarobljenicima logora Manjača.

U poglavlju “Dokumenti” autor donosi izvorne dokumente Kriznog štaba u Varaždinu za pripremu i organizaciju obrane u gradu. Posebno su vrijedni dokumenti i zapisnici s pregovora o povlačenju JNA iz Hrvatske i dokumenti s pregovora o razmjenama ratnih zarobljenika. U knjizi se nalaze i fotografije koje ilustriraju djelovanje autora u Varaždinu i tijekom razmjena ratnih zarobljenika, kao i novinski članci o toj temi. U posljednjem dijelu, “Rješavanje talačke krize u mirnodopsko vrijeme”, autor opisuje svoj osobni doprinos u rješavanju talačke krize u listopadu 1997., koju je izazvao razvojačeni branitelj Bernard Hutinski kada je u Varaždinu zatočio tri policajca.

Knjiga predstavlja solidan temelj za buduća historiografska istraživanja ove problematike.

DARJAN GODIĆ

Alojz BULJAN, Franjo HORVAT, *Prešućivane žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća na području bivšeg kotara/općine Novska (Grad Novska, općine Jasenovac i Lipovljani, Grad Kutina – dio i Grad Sisak – dio)*, 3. dopunjeno i ispravljeno izdanje, Ogranak Matice hrvatske u Novskoj, Novska 2011., 1266 str.

Treće dopunjeno i ispravljeno izdanje žrtvoslova za novljanski kraj nastavlja se na prethodno objavljena i naslovima neznatno različita izdanja istog autorskog dvojca. Prvo izdanje, *Žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća na području bivše općine Novska (Grad Novska i općine Jasenovac i Lipovljani)*, objavljeno je 2005., a samo godinu dana poslije objavljeno je i drugo izdanje, naslovljeno *Žrtve Drugog svjetskog rata i poraća na području bivšeg kotara/općine Novska (Grad Novska, općine Jasenovac i Lipovljani, Grad Kutina – dio i Grad Sisak – dio)*, iz 2006. godine.

Ovo voluminozno djelo može se podijeliti na 11 većih i sadržajno ključnih cjelina. U njih sedam donose se popisi žrtava Drugog svjetskog rata za grad Novsku, općine Jasenovac i Lipovljani te dijelove gradova Kutine i Siska (u sastavu bivšeg kotara Novska), razvrstane prema naseljima.

Uvodna poglavlja (str. 7.–36.) objašnjavaju razloge nastanka ove knjige kojoj je namjera zabilježiti već rijetka sjećanja sudionika Drugoga svjetskog rata i tako ostaviti “trag” u pisanoj povijesti. Pri tome je važno mjerilo bilo popisati svaku žrtvu bez obzira na njezinu nacionalnu, vjersku ili političku pripadnost. U svom radu autori su se susreli s mnogim problemima, tj. činjenicom da često nije moguće pouzdano utvrditi tko je pripadao kojoj vojnoj skupini za vrijeme rata; postavlja se i pitanje nacionalnosti i vjeroispovijesti žrtava, njihovih točnih osobnih podataka te razloga i načina smrti. Cjelokupni rad temelji se na svjedočanstvima i postojećoj arhivskoj građi (popisi Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, podaci o poginulima iz 1950., popis žrtava rata iz 1964., matične knjige i sudske presude).

Kao uvod u središnji dio knjige služi poglavlje koje opisuje najznačajnije faze Drugoga svjetskog rata te elemente i okolnosti koji su utjecali na njegov cjelokupni rasplet i završetak, s posebnim osvrtom na područje Hrvatske. Nakon toga slijedi kratki pregled povijesti kotara Novska i njegovo geografsko određenje. Prikazani su i dosadašnji, vrlo različiti rezultati (procjene) po pitanju broja poginulih na području općine/kotara Novska. Prema izloženom (i popisanoj u knjizi) na području općine Novska bilo je 5 675 žrtava (4 079 žrtava fašizma i 1 596 žrtava komunizma), a na području kotara Novska stradalo je 5 850 osoba (4 100 žrtava fašizma i 1 750 žrtava komunizma). Nakon sumarnih podataka kreće raščlanjeno prikazivanje stradanja prema naseljima s područja grada Novske (Bair, Borovac, Brestača, Brezovac, Bročice, Jazavica, Kozarice, Kričke i dr.) (str. 95.–581.) Svaka cjelina prikazana je po istom principu, započinjući s opisom povijesti svakog pojedinačnog naselja prije rata i za vrijeme ratnih događanja, s naglaskom na najznačajnijim trenucima i detaljima. Nakon toga slijede popisi žrtava fašizma te popisi žrtava komunizma (prikazani u tablicama). Tek za pojedina naselja najprije se prikazuju žrtve komunizma pa zatim fašizma – čini mi se da je razlog njihova brojnost, tj. najprije se prikazuju žrtve koje su brojnije. Imena osoba složena su abecednim redom i donose se svi raspoloživi podaci o pojedincima (podaci o roditeljima, godina rođenja, bračno stanje, godina i okolnosti stradanja i dr.) te sva eventualna pojašnjenja ili različita tumačenja u bilješkama koje prate tekst. Sljedeće veće poglavlje, složeno po istom obrascu, odnosi se na žrtve s područja općine Jasenovac (Drenov bok, Jablanac, Jasenovac, Košutarica, Krapje, Mlaka, Puska, Tanac, Trebež, Uštica i Višnjica) (str. 585.–844.). Očekivano najopsežniji popisi su za naselja Jasenovac i Mlaka, za koju se navodi da je najteže stradalo naselje (i apsolutno i relativno) s područja kotara Novska u Drugom svjetskom ratu. Iako su sve dosadašnje procjene poprilično neprecizne, navodi se da je stradalo 4/5 ukupnog stanovništva. Žrtve s područja Kraljeve Velike, Krivaja, Lipovljana i Piljenice uključene su u poglavlje o stradanju na području općine Lipovljani (str. 847.–932.) Sljedeća dva poglavlja pokrivaju pojedina naselja gradova Kutine i Siska, koji su bili u sastavu bivšeg kotara Novska. Za područje Kutine to su Banova Jaruga, Jamarica, Janja Lipa i Međurić (str. 935.–992.) S područja Siska bilo je to samo naselje Lonja, koje se nalazilo na putu između Slavonije i Banije te dalje prema Kordunu i Lici (str. 995.–1010.). Kao dodatak, kojim i završava središnji dio knjige, donose se popisi žrtava iz Suvoja koji, iako nije teritorijalno pripadao ni općini ni kotaru Novska, danas s Lonjom čini jedinstvenu župu i ima zajedničko groblje (str. 1013.–1016.).

Na sljedećim stranicama daje se kraći pregled masovnih stratišta i grobišta Novljana na novljanskom i susjednim područjima (str. 1019.–1048.). Ona uključuju Jadovno

kod Gospića, Kričko brdo, Rogić jarak (Paklenica), Jasenovac, Kurjakanu, Ilovu, Repušnicu, Krndiju (Đakovo) i ostala grobišta. Kroz različite dokumente i iskaze ispričane su mnoge pojedinačne sudbine i prikazani određeni brožčani pokazatelji.

Za potpuno sagledavanje problematike obrađena su stradanja Crkve na području kotara Novska. Uključena su stradanja katoličkih i pravoslavnih svećenika te ukupne crkvene imovine, a poglavlje zaključuje analiza vjerskih prijelaza na katolicizam na istom prostoru (str. 1051.–1078.).

Posljednje veće poglavlje okuplja 15 sjećanja preživjelih mještana, logoraša, partizana i sudionika križnoga puta (str. 1081.–1197.). Iako su memoari poprilično nepouzdana i historiografija ih nerijetko prihvaća s velikom rezervom, oni su za ovakva pitanja često jedini izvor podataka. S obzirom na sve manji broj živućih svjedoka takvi zapisi postaju još vredniji jer, kao što znamo, ostaje samo ono što je zapisano.

Zaključni dio knjige čini kazalo prezimena žrtava po naseljima, koje uistinu olakšava traženje pojedinih podataka po tako velikoj knjizi. Slijede zahvale, popis korištenih kratica i literature. Objavljeni osvrti koji ukratko prate svako od tri izdanja knjige svjedoče o sustavnom radu na obrađivanoj temi. Objavljeni su i ulomci iz recenzija te bilješke o autorima (str. 1199.–1266.). Tekst je popraćen različitim fotografijama i preslikama originalnih dokumenata, koje upotpunjuju cjelokupni sadržaj i zapravo su pravi svjedoci cjelokupnih događanja.

Činjenica da je ova knjiga u nešto više od pet godina doživjela svoje treće izdanje govori o tome kako su ovakve teme uvijek "žive" i kako se još uvijek, nakon toliko godina, traže mnogi odgovori. Jedino sustavni i predani rad može dati ovakve rezultate. Svako od objavljenih izdanja dopunjeno je novim saznanjima i podacima, ispravljene su greške (pogrešni navodi, dvostruki zapisi i sl.) i dodan je novi slikovni materijal. Zsigurno tek predstoji još mnogo posla, no dobro poznavanje lokalne povijesti pomaže nam da lakše i kvalitetnije sagledamo svoju ukupnu prošlost. Prošlost bez jednostranosti, dvostrukih mjerila i prešućivanja.

MARTINA GRAHEK RAVANČIĆ

Igor GRAOVAC, *Stradali od četnika u Hrvatskoj 1941. – 1945. godine. Prilog istraživanju strukture stradalih*, Zajednica istraživača Dijalog, Udruga za promicanje znanstvenog dijaloga – Zaklada Friedrich Naumann, Zagreb 2011., 475 str.

Knjiga Igora Graovca trebala je biti tiskana, kao što je istaknuto u uvodnim napomenama Daniele Krivde, prije 12 godina. Trebao je to biti drugi tom monografije o četničkim zločinima tijekom Drugoga svjetskog rata (Z. Dizdar, I. Graovac, M. Sobolevski i S. Žarić), no tiskana je samo knjiga Zdravka Dizdara i Mihaela Sobolevskog, *Prešućivani četnički zločini u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1941. - 1945.* (Zagreb, 1999.). Stoga ova knjiga izlazi u gotovo neizmijenjenom obliku, uz tek pojedine i nužne ispravke (označene uglatim zgradama). Izdavački dvojac objavio je već 2005.